

ZÁBAVA, RITUÁLY A POVĚRY V ZÁPADNÍ A STŘEDNÍ EVROPĚ VE 13.-16. STOLETÍ - přehled

Ing. Martina Hřibová PhD.

Místo na zábavu si středověký člověk nacházel při všech složkách života, který byl volnější než v kapitalismu (nebylo kam spěchat). Velký vliv na společenský život měla církev, která sama stanovovala dny volna a část volného času vyplňovala náboženským obřadem. Venkovan, sedlák ani šlechtic neznali pevně stanovenou pracovní dobu, rytmus určoval přírodní cyklus zemědělských prací, příprava k boji a vlastní boj. Většina zábavy, spojených často s domácím zaměstnáním (přástky) bývala situována do zimních měsíců, kdy si zemědělci mohli více odpočinout. Přírodní cyklus určoval střídání aktivit i rytířům (sezóna válečných tažení začínala na jaře a končila v pozdním létě).

Volný čas býval také přizpůsoben délce dne, ale i tepla a zimy. Noc byla dobou nebezpečí, temných sil, erotických zábav, kouzel a čarování. Problém je stanovit rozdíl mezi zábavou a rituálem. Těžko třeba říct, kdy je vyprávění o upírech (strigách), sýčcích, čarodějnicích a vlkodlacích zábavou a kdy pověrou. Církev se sama přizpůsobovala starým vegetačním rituálům a jen je transformovala do svých (noc a den – boj dobra a zla, začátek roku – Velikonoce,..). Píseň a tance provázely pozůstatky vegetačně-magických rituálů během roku, proti kterým církev marně bojovala. Tak zimní slunovrat býval spojován s obdarováváním „božstev“ přichystanou potravou, kladenou ke stromům a studánkám. Pohřbívání zimy - vznášení smrti uprostřed postu, kterého se zúčastňovali i kněží (vhazování sošky do vody). Zvyky spojené s oslavou úrody, dožínky, bývaly rovněž archaickými rituály, v nichž převládá moment zábavy.

Dětské zábavy

Zábava byla při trpné úloze dětí ve společnosti (brali je jako přítěž, krk na živění navíc) jediná oblast, kdy se dítě aktivně účastnilo "hry". Většina zvykových rituálů bývá provozována společně.

Děti, jež odrostly kojeneckému věku a ještě se neúčastnily prací v domácnosti (3-7 let), byly odkázány na sebe. Výchova rodiny byla omezená a do školy chodilo velmi malé procento této skupiny populace. Středověké děti znaly mnoho pohybových her - na honěnou, na schovávanou, k nimž někdy sloužily i hračky (jezdectví koníci ze dřeva,..), dále her tvůrčích s doma vyrobenými (písťalky) a kupovanými hračkami. Z dospělého světa pocházely hry s kameny - prastaré varianty mlýnku, dámy. K nejčastějším evropským hračkám patří koník a panna. Vyjadřovaly model ideálního dělení společnosti (muž - bojovník a žena hospodyně a matka). Dívčí hračkou nebyla panenka - dítě, ale panna - žena. Oblíbené bylo i dětské nádobí v pozdějších obdobích. Děti si také hrávaly s míči (varda), kulemi.

Městské zábavy

V prostředí města se rozčlenil volný a pracovní čas do hodin (určovaly ho zvony a radniční hodiny). Začíná se vytvářet pojem pracovní směny.

Na církevní svátky připadá jedna třetina dní v roce, spolu s nedělemi to znamenalo 7-9 dnů volna v měsíci, kolem vánoc a Nového roku 10-11 dní. Církevní předpisy nedoávaly využít svátků k práci a tak se lidové zvyky a hry soustřeďovaly kolem liturgických cyklů o "hodech".

Jedny z nejpopulárnějších starých her byly šachy, kostky, karty, kuželky. Původně orientální šachy se stávaly stále složitější, na logiku náročnější hrou, o které se psaly učené traktáty už od 13.st. Ze šachů převzaly část figur karty, původem ze střední Asie. Celá karetní sada obsahuje 48 karet, na místo barev označuje každou kartu jeden ze 4 královských znaků: císař římský, král český, uherský a francouzský. Hodnoty symbolizují feudální hierarchii – nejvyšší

karta je král (vůbec nejvyšší je císař), nižší královna, dvorští úředníci, až nejnižší šašek. Karty a ze starých her s kameny odvozené kostky se provozovaly hazardně v krčmách. Krčma sloužila jako středisko společenské zábavy. Vedle krčem byl střediskem zábavy i kostel.

Na ulicích města bylo možno najít potulné kejklíře, artistry, hudebníky, zpěváky, mimy, tanečníky zvané obvykle žakéři (jokulátoři) nebo žertěři. V některých městech byli nejen tito profesionálové, ale také ti, kteří měli zábavu kultivovat – taneční mistři. Vedle pravidelných příležitostí k zábavě o trzích, jarmarcích a hodech ožívaly ulice také při různých mimořádných slavnostech – návštěvy panovníka, korunovace,..Velmi brzy pronikla zábava i do liturgie. V kostelních obřadech býval moment „zábavy“ často používán ve formě liturgické hry se zpěvem a hudbou (zvláště o Vánocích).. Církev dlouho odmítala hru na hudební nástroje v kostelech jako dílo ďáblov, ale když nástroje vložila do rukou andělů, vše bylo v pořádku. Pěstování hudby proniklo do chrámů z klášterů a kapitul, kde vznikaly i profesionální pěvecké sbory. Mladí choralisté přinesli do kostelů i světskou zábavu, zvláště o svém svátku Mlád'átek (27.12). Žáci chodili všelijak pomalovaní a slavnost vrcholila parodí na volbu biskupa a hostinou.

Dvorské hry a záliby

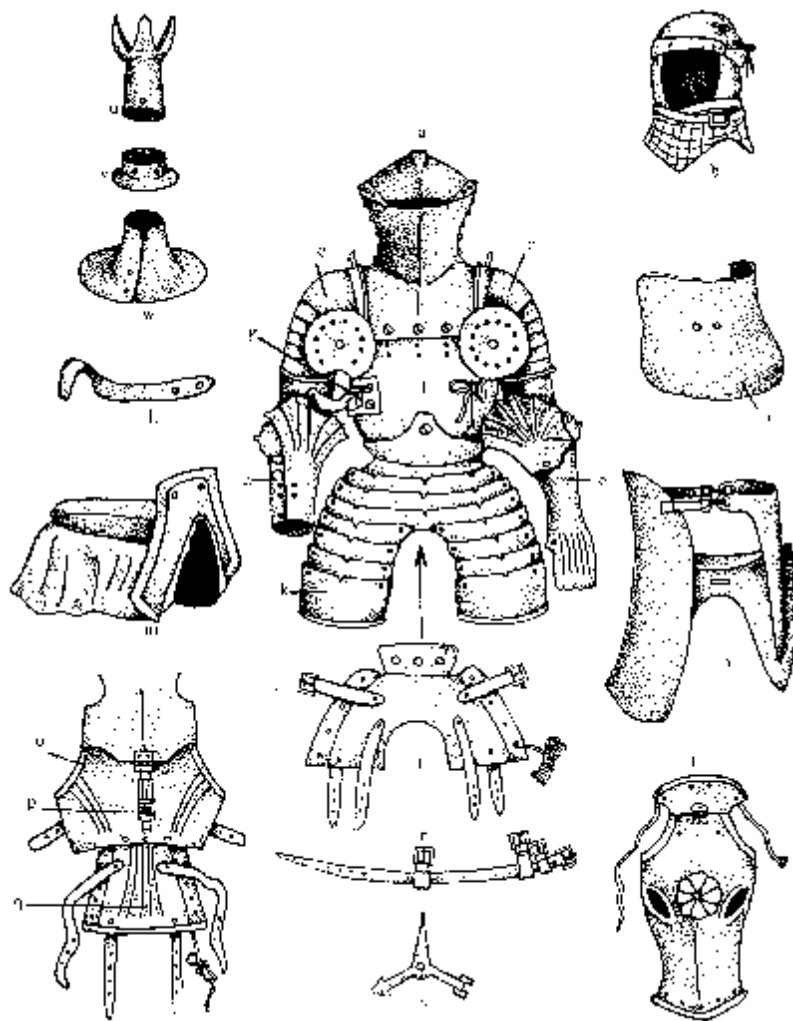
Těžko říct, čím se velmoži před 12.st bavili mimo lov. Snad jokulátoři byli tehdy bardy, zpěváky, či vypravěči. Od 13.st se snaží šlechta odlišit od měšťanů a hledá staré rytířské ctnosti. Pohrdali „chamtivými měšťany“ a jejich shonem za penězi a pořádali okázalé dvorské slavnosti. Teprve tehdy se rozvinulo profesionální turnajnictví, byly zakládány světské rytířské řády s rituálem, jenž vystihl kult rytířské cti a pýchy. Ve vývoji dvorské zábavy u nás lze pozorovat tyto fáze: 1)za posledních Přemyslovců ve 2.pol 13.st opožděná druhá vlna rytířské kurtoazní zábavy. Působí němečtí minnesengři, pořádají se turnajové slavnosti. Patřil sem i Jan Lucemburský. 2) v lucemburské éře s vrcholem za Václava IV. rozkvetla zjemnělá forma. 3) závěr patří renesanci rytířské kultury v nových poměrech od 2.pol 15.st. Staré prostředí dávno zaniklo a šlechta si dává zdobit stěny hradů přestavovaných na pohodlnější zámky malovanými turnajovými a loveckými scénami. Scény oslavovaly 7 rytířských znalostí (septem probitates): jízda na koni, plavání, střelba z kuše, čestné zápolení, sokolnicení (lov), šachy a veršování.

Turnaje

Turnaj vedle lovu nejlépe vyjadřoval ducha rytířské dvorské zábavy. Po dobu 13.-15.st bývaly tyto hry, turnaje (kolby, klání, sedání) rytířskými slavnostmi, jež předváděly cvičný boj na koni. Rozšířily se po Evropě ve 12.st z Francie a jejich vznik bývá spojován s křižáckými válkami. Odpovídaly rytířské bitvě v jejích jednotlivých fázích se zvlášť tomu upravenou zbrojí a s tupými zbraněmi, na vymezeném prostrantví před zraky šlechty. Rozlišovaly se turnaje cvičné pro mládež, turnaje pro kořist (poražený musel vyplatit cenu koně a zbroje) a klání o přízeň dámy. Turnaje jako součást soudního aktu v záležitostech rodinné cti se spíše blížily souboji. Kolba vždy měla ráz slavnostní. Pro turnajové hry muselo být na rozlehlé planině (někdy i na náměstí) vybudováno nákladné kolbiště ohrazené zábradlím (šraňky) s tribunou pro diváky.

Původně si turnaje mohl dovolit jen panovník, jelikož se jich často účastnili cizí rytíři. Prestiž dvora se měřila podle toho, jak daleko si mohl panovník dovolit rozhlásit kolbu, jak vznešené feudály pozval a kolik jich přijelo. Odtud odvozovali zkušení heroldi své umění v dlouhodobé přípravě a vlastní organizaci turnajů. Bývali služebníky dvora, najímanými zpočátku ad hoc: znali nejen erby rytířů, ale hlavně jejich politickou prestiž.

Turnaje se konaly při příležitosti korunovace, zvlášť významné návštěvy, při sňatku - proto je také zaznamenávali kronikáři jako zvlášť významné akce. Teprve později se z nich stává poloprofesionální představení a mohli si je dovolit i zámožní aristokraté.

Turnajová zbroj

Podstatou vlastního zápolení býval cvičný boj zblízka různými zbraněmi - kolčí dřevce, meč, sekýra nebo palice. Slavnost trvala několik dní a bojové zápolení střídala zábava s tancem, zpěvem, kejklářskými produkcemi a pitkami. Rytířská hra hod kamenem byla předchůdkyní vrhu koulí.

Turnaje měly svá pravidla. Jako klání se označoval souboj dvou zápasníků, jestliže proti sobě útočili jezdci v řadách, mluví se o kolbě. Jednoduchým způsobem kolby býval boj více jezdců pro podívanou (elegantní rytířská hra). V jiné variantě kolby bojovala řada proti řadě, jezdec proti jezdci tupým dřevcem (bez meče a pancíře) chráněn štítem (stejně jako při klání dvou účastníků). Mezi jednotlivými jezdci bývalo zábradlí. Při míjení protivníka měl rytíř buď zlomit dřevce o jeho štít nebo vyhodit ze sedla. Zdatní borci při jednom turnaji zlámali až 20 a více dřevců, což jim vyneslo uznání dam. Tím se v 13. st odlišil turnaj od předcházejícího cvičného souboje s tenkými dřevci. Průměr dřevce se zvětšil na 7 cm a upravila se zbroj. Štít se již od poloviny 12.st připevňoval na levé rameno řemenem. Kryl jím levou polovinu prsou a rameno. Kolem pol.14.st je již odlišena zbroj turnajová a bojová včetně přileb.

Jiným druhem turnaje bylo tzv. honění na volném kolbišti bez zábradlí, kdy vítěz musel buďto rozdrtit dřevce o štít soka nebo mu vyrazit štít z ruky. Vrcholným bodem rytířských her býval turnaj, který imitoval skutečnou bitvu, někdy i za účasti stovek bojovníků. Při tomto zápase bývali jezdci chráněni plnou zbrojí. Nejprve proti sobě útočili v řadách dřevci, pak bojovali jako pěší meči nebo palicemi. Kromě tupých mečů a dřevců, které měly na konci

místo ostrých hrotů malé korunky s tříhrotými neostrými konci, se výzbroj nelišila od bitevního odění. Turnajový boj těžkými meči nebo palicemi, který se šířil počátkem 15.st z Německa jako "mlatový turnaj", podmínil změnu zbroje. Před polovinou 15.st vznikly velké kulovité přílby nasadající na ramena a prsa, které se přímo nedotýkaly hlavy. Koncem 15.st se změnila i konstrukce sedla a zbroj koně pro klání.

Od konce 14. st se turnéřství vyvinulo jako specializovaný sport do profesní podoby. Každý rytíř se musel jménem předem ohlásit turnajovému rozhodčímu (i když chtěl bojovat nepoznán), který určil dvojice soupeřů podle vznešenosti rodu a losem. Na kolbiště (mezi šraňky) vjížděli zápasníci na znamení, když heroldi ohlásili jejich jména a rod za zvuku trub a kotlů. Před zápasem jmenoval jednu z dam na tribuně, která po vítězství předala svému rytíři odměnu.

Zvolená dáma obdarovávala vítěze věncem a spolu se společníky a čeledí chystala ošetření a posílení. Lázeň po turnaji měla symbolický i hygienicko-zdravotní funkci.

Lov

Jako prastaré zaměstnání doplňoval lov obživu. To platilo pro drobnou šlechtu, která takto získávala kožešiny a kůži, avšak pro aristokracii se stal už spíše zábavou – kultivovanou dvorskou myslivostí. Lov býval podstatně levnější zábavou než turnaje a poskytoval i podobný druh vzrušení. Společné lovy bývaly takřka dvorními slavnostmi. Zájem knížete a později i šlechty o lesy a jejich správu lze vyložit potřebami lovu (teprve mnohem později převládá zájem o hospodářskou těžbu dřeva). Od 13.st vznikaly specializované obory. Lovci na dvorech zaujímal poměrně významné postavení.

Mimořádně oblíben se těšil lov vysoké a dravé zvěře (medvědů a divočáků), který poskytoval kolektivní dvorskou zábavu. Lov drobných zvířat byl pro chudé vladyky, lovcích hlavně do sítí a tenat. Rozdíly mezi bojovými a loveckými zbraněmi lze těžko pozorovat. Kromě meče, tesáku a kopí se používal luk a kuše. Lovecká kopí mívala proti bojovým silnější ratiště a široký hrot, s krátkými ratišti – do 2 m jsou oštěpy.

Nezbytným pomocníkem byl speciálně cvičený pes. Ohař – vodič smečky se často kupoval draž než dojná kráva. Mimo jiné proto, že nejoblíbenější rytířskou dovedností byla štvance. Lovci používali roh na komunikaci při divoké jízdě lesem (jen krátké a dlouhé signály). Statný jelen nebo divočák byl vystopován psem, vyplašen a tak dlouho štván smečkou, dokud se nepostavil na zoufalou obranu. Lovci na koních sledovali psy a nakonec jeden z nich zasadil ránu oštěpem. Rozdrážděné zvíře pak dobíjeli meči a tesáky. Namísto kopí mohl lovec použít střely z kuše, která se jinak používala hlavně k lovu ptáků.

Lovu se sokolem orientálního původu se speciálně cvičenými dravci (jestřábi, krahujci a hlavně sokoli) se mohly věnovat i ženy. Způsob lapání malého ptactva na lepem pomazané větvičky (vějičky), které dávali ptáčníci poblíž vody, kam chodili ptáci pít nebo při čihadlech s postavenými klecemi, ve kterých jsou zavěšeny volaví (čižební) ptáci lákající ostatní ptactvo se nazývá čižba. Lovilo se též pomocí skřipců, sítí aj.

Rytířská milostná lyrika a dvorští pěvci

S prostředím turnajů a rytířských slavností souvisí milostná lyrika. Obzvláště byl do očí rozdíl mezi zjemněným dvorským rituálem a nigramotnými drsnými násilníky, kteří se pohybovali spíše na bitevním poli.

Tanec a hudba

Duchovní tance

Tanec a taneční projevy jsou v křesťanství velmi omezené, neboť tanec je považován za ďábelský nástroj. Ale fenomén tance se objevuje v křesťanské ikonografii (viz Starý zákon –

kdy David tancuje před archou úmluvy, dále tanec mladičky Salome, která získává pro Herodiadu hlavu sv. Jana Křtitele, jejíž taneční umění je považováno za akrobatický tanec). Přesto existovaly formy křesťanských náboženských tanců a ty byly předváděny přímo v kostele. Apokryfní text z Acta Johannis představuje Krista tančícího při poslední večeři a prikazujícího apoštolům, aby se k jeho tanci připojili. Jan Zlatoústý (středověký teolog) a sv. Blažej konstatují, že tanec je hlavním zaměstnáním andělů v nebi. Přesto však většinou církev tance duchovních v procesích a na hřbitovech zakazovala, protože se jí nezdály dosti nábožné. Tím spíše brojila proti účasti kněží při obecním tanci, o níž se dočítáme zejména v tancemilovném 14. století, a to i v Čechách, kde mnohý farář dokonce choreu vedl jako předtanečník. Papežové i mravokárci vystupují proti tančení ve svátek; Hus horlí proti nedělnímu plesání, zpívání, básnění a "krásným" choreám. Tomáš ze Štítného připouští počestné umírněné tančení, ale varuje před jeho zvrhnutím v nevázanost. Je nabíledni, že krom znesvěcování svátečních dnů byly církvi "trnem v oku" zejména zvyky masopustní a svatojanské, které spojovala s představou nečistých sil, a v každé náruživosti viděla působení ďáblov. Je však třeba uvést, že ve východní církvi a v některých křesťanských sektách nebyl tanec nikdy z obřadů zcela vyloučen.

Tanec smrti (dance macabre) - Byl předváděn ministranty v kostelech a měl symbolizovat křesťanům zánik a zmar. Je to téma, které je svázáno s pozdním středověkem a dotklo se téměř všech druhů umění. Představa, že se mrtví pohybují tanečním krokem, má předhistorické kořeny, avšak zřetězení mrtvých, rozkládajících se těl s živými lidmi, to je motiv přízračný až pro pozdní gotiku. Následky křížových výprav a papežského schizmatu, kacírská hnutí, rodové rozbroje, mor a malomocenství - to vše vyvolalo zvýšenou vznětlivost, která se zmítala mezi nábožností a nevěrectvím, přehnanou okázalostí a přehnaným odříkáním, mezi formálností a bezuzdností; vytvářela pocit nejistoty, týkající se i posmrtného života. Makabrický tanec živých s mrtvými dvojníky symbolizoval zánik a zmar, v němž jsou si všichni rovni, ať pán či rab. Podle zpodobnění na stěnách hřbitovů a kostelů, z četných básní a pozdějších tištěných dřevořezeb si můžeme udělat představu o chorovodu Smrti, v němž byly postavy seřazeny podle stavů, od papeže a císaře až po žebráky.

Kanovnické tance - Při udělení teologických hodností nebo večer na Svatého Ducha se konaly v kostele obřady, při nichž ti, kterým měla být udělena hodnost, tančili v chóru lodí podle předepsaných rituálů.

Chórové tance - Ve Francii a ve Španělsku jsou doloženy tance, které byly prováděny při liturgických svátcích katolické církve. Nazývají se dětské chórové tance, neboť je tančili ministranti nebo žáci seminářů.

Světské tance

Světské tance čerpaly z dědictví předchozích evropských národů a jsou spojeny se svátkem životního cyklu zeměděle (slunovrat, májové oslavy, sklizeň obilí, vinobraní, narození, dospělost, svatba a pohřeb). Tyto tance se většinou tančí ve skupinách nebo v řetězech bez přesného počtu mužů a žen. Tančí se jen při zpěvu balad a hrdinských eposů, přičemž tanečníci se pohybují po spirále nebo oblouku v uzavřené místnosti.

Prvními profesionálními tanečníky, můžeme-li použít tohoto spojení, jsou žakéři, truvéři, dokonce i medvědáři, kteří putují městy, od hradu ke hradu a zde předvádějí svoje téměř profesionální umění, tj. tanečním rejem, klauniádou bavit lid. Poskakovali za zvuků píšťal, bubínků a některých strunných nástrojů, při čemž se pohupovali podle rytmu nebo prováděli akrobatické cviky. To vše pro obveselení diváků. Potulný muzikant, žakář, patřil ke kočovným hudebníkům ale i tanečníkům. Zpíval a tančil nejen pro obyčejný lid, ale také na rytířských hradech a hostinách pro feudála. Jeho písně měly milostný charakter, a navazovaly tak na trubadúry jižní Francie, kteří opěvovali historické činy Karla Velikého a Rollanda, ovšem také legendární téma o rytířích svatého Grálu. Rytířská dvorská etika se šířila z Francie

přes Německo do střední Evropy. V Německu se těmto zpěvákům tanečníkům říkalo minnesengři (minne = láska).

Dvorská kultura byla mezinárodní. Rytíři, trubadúři a žakéři ji rozšířili po všech evropských dvorech. Mnohý žakéř byl vzdělaným básníkem, skladatelem, hudebníkem i předtanečníkem v jedné osobě - byl jakýmsi "moderátorem" dvorských slavností. Středověké hudební nástroje vznikaly živelně a nejednotně rozvíjením starověkých nástrojů jako byla lyra, kithara, šalmaj, harfa, loutna, psalterie, roh, trubka nebo flétna. Existovalo také české křídlo (ala bohemica, které nahrazuje žaltář či niněru), fidula, citera, kvinterna, zvonky, píšťaly, rohy, šalmaj a různé bubny (kotle) či tamburíny. V Čechách se objevují dudy (kozice). Pozvolna se vyvíjely a byly zdokonalovány pneumatické varhany, takže s rozvíjejícím se liturgickým obřadem se rozvíjí také hudební tvorba pro tento nástroj a varhany tak zcela ovládly sakrální prostor chrámu, kostela, kaple.

Dvorské tance - Za rozvinutého feudalismu se oblast tance značně rozšiřuje. Od obecného tance, který dnes nazýváme lidovým, se začínají oddělovat tance dvorské a tance cechovní. Tento proces probíhá během 12.-14. století. Doba trubadúrů, truverů a minnesangu vypěstovala nový druh tance. Z hesla "radost - láska - dvornost" (joi-amor-cortezia) byla nejdůležitější dvorská služba ideálu, dvorná služba dámě. "Radost" se i nadále projevovala ve zpívaných chorovodech, Do hradních síní se příliš nehodily kolektivní řetězové tance, zde vykrytalizovaly tzv. tance párové, které se při každé produkci proměňovaly v milostnou hru. "Láska" se zjemnila v obdiv a zbožňování; vyzvedla tance párové, které "dvornost" zušlechtila a proměnila v uměleckou hru, v milostný obřad, při němž se rytíř dotýkal dámy často jen konečky prstů nebo ji držel za cíp rukávu či za šátek. Taneční pohyby byly volné, tanečníci postupovali často v řadách a napodobovali předtančící pár: tanečnice se jakoby zvolna procházela šoupavými kroky po pravém boku tanečníka, Ti, oblažovaní přízní své vyvolené s laskavým úsměvem na rtech prováděli elegantní figury podle hudby. Dáma si přidržovala módní vlečku anebo k tomu měla pážata. V tanci se často objevila milostná rekvizita, např. šátek, šál nebo rukavička. Život a chování se podřizovaly zákonům krásy, dokonce i boj našel slavnostní formu v turnaji a jako se stylizovaly projevy lásky, tak se stylizovaly i taneční pohyby. V hradní síni či po čestném dvoře přecházely dvojice a trojice vážným rytmickým krokem za zvuků píšťaly a bubínku nebo fiduly, loutny či jiných nástrojů, které se u tohoto druhu tance začaly uplatňovat vedle zpěvného doprovodu i samostatně. Po takové obřadné obchůzce většinou následovala živější část, která často vyjadřovala náznakovou pantomimou milostnou hru nebo také jen společnou radost z jemně skočného pohybu. Tato část byla doprovázena tempově odlišnou hudbou, která se později vyvinula v tzv. Nachtanz, který se sestával z metrické a rytmické obměny základní melodie. Tyto párové tance - ne vždy dvoudílné - byly prvním článkem vývoje dvorských tanců, v nichž byl střídavě více či méně posilován prvek společenské reprezentace.

Motivy milostného blížení a unikání i vzájemného předvádění tanečních dovedností se uchovaly ve středověkých lidových tancích dodnes (zejména v bavorském ländleru, u nás v české Holubičce, ale i na Moravě). Zanikla však tehdejší jemná posunčina rukou, jako třeba mimika tváře, gesta rukou, ovlivněná žakěřstvím.

Procesionální tance - Při hostinách, slavnostních ceremoniích se na hradech a později v palácích objevil zcela nový tanec, tzv. obchůzka v párech. Podle ní se tyto tance někdy nazývají procesionální, protože dvojice kráčely za sebou v průvodu kolem nebo napříč komnatou, což se dává do souvislosti s přemístěním krbu do rohu či ke straně místnosti, zatímco dříve se tančilo kolem centrálního ohniště (pozůstatek předkřesťanského uctívání ohně).

Nové bylo také slovo tanec v různých evropských jazycích (pravděpodobně ze středověké němčiny). Označovalo původně táhlé rytmické kráčení ve dvojici či trojici a teprve v dobách

pozdějších přešlo na označení všech tanečních pohybů vůbec. Dříve se užívalo různých pojmů jako skákání, dupání, houpání, šoupání, klouzání apod.

Dvojice tanečníků, muž a žena, kráčela za sebou, jemně se přidržujíc. Tanečníci předváděli různé úklony bez milostné touhy, neboť tento tanec měl vyjadřovat důstojnost ceremonie, proto se tančil při korunovaci panovníka nebo při pasování šlechtice na rytíře.

Chorea (Slovany zvaná chorovod, choro, kolo aj.) - Už z názvu je patrné, že se jedná o tanec, jenž se tančil v otevřeném nebo uzavřeném kruhu, v serpentinách nebo v pouhé řadě po libovolných drahách podle předtanečníka, rytmus udával předtanečník, který volil rychlé nebo pomalé pohyby. Předtanečníkem byl většinou nějaký významný šlechtic nebo vyvolená, uctívaná dáma, případně i žakěř, v lidovém prostředí pak vyhlášený tanečník, starosvat apod. Někdy vedl až 200 tanečníků. Předzpíval verš (lat. versus nebo pes), ostatní mu odpovídali refrémem (refractorium, responsorium, ripresa, volta). (Volta znamená obrat, pes versus znamená obrácená noha; soudíme z toho, že se zpočátku tančil refrén opačným směrem než verze.) Tanec chorea se tančil opět při slavnostních příležitostech nebo při hostinách a sloužil ke kulturnímu vyžití středověké společnosti. Ve 13. století jsou doloženy chorey prokládané pantomimou menšího počtu osob (1-4) uprostřed kruhu - jako tomu bylo už v neolitu a jak se to uchovalo v mnohých dětských hrách dodnes. V Románu o růži tančily dvě líbezné dámy tak, že se chvílemi téměř dotýkaly ústy, zatímco jiné dívky při tanci hrály na dřívka podobná kastanětám a na tamburíny, které dovedně vyhazovaly do výše, doprovázeny flétnisty a dalšími hudebníky.

Ballatio - Patří k tancům dvorským, jehož vznik můžeme datovat do 14. století. Choreografie ballatia opět vycházela z tanců kráčivých, procesionálních. Patří k okruhu tanců, které sloužily při důstojných ceremoniích středověkých šlechticů. Hlavní dvorský tanec estampida (estampie) měla vážný kráčivý charakter podobný tzv. královským tancům (dances royales). Známa je píseň trubadúra Raimbautze de Vaqueiras Kalenda maya, pro kterou si prý půjčil nápěv estampidy. Názvy saltarello, trotto a rotta patřily k živějším dodatkům estampid. (Saltarello je odvozeno od latinského saltare = skákat, kdežto trotto souvisí se staroněmeckými výrazy pro šlapání, dupání a klusání.) Někteří badatelé pochybují o tom, že skladby označené estampie byly skutečně určeny k tanci. (U dodatků estampid tyto pochybnosti nejsou.) Z písemných památek se problém jednoznačně řešit nedá; většina dnešních nahrávek skladby Kalenda maya má taneční ráz, avšak původní notový zápis není metricky ani rytmicky vyznačen, vyplývá z něho pouze melodie.

Cechovní tance - Kromě hradů a dvorské kultury je pro vrcholný středověk charakteristický rozvoj měst, výrazný růst obyvatel, rozvoj architektury, ale také rozvoj řemesel. Mistři a tovaryši jednotlivých řemesel se sdružovali napřed jako kostelní bratrstva; od 12. století se začala jednotlivá řemesla osamostatňovat. V těchto společenstvech měli jeho členové určitá práva, ale také povinnosti navzájem se podporovat a ochraňovat (u nás od 13. století). Nově vzniklá sociální vrstva samozřejmě také pěstovala čilý společenský život. Slavnosti a hostiny byly zasvěceny různým patronům s vazbou na katolickou církevní liturgii (sv. Lukáš – patron malířů apod.). Na hostinách byla sice hlavním tématem skladba jídelníčku, neopomnělo se však ani na ostatní stránky patřící ke slavnostem, hudbu a tanec. Pozvolna se tak vytvářel specifický typ tance, cechovní tanec, který byl také předváděn při korunovacích a svatbách panovníků. Tance měly stanovené figury a charakteristické rekvizity, které vystihovaly znakově příslušné řemeslo, př. tance mečové, bednářské, kožešnické, řeznické apod. Kromě rekvizit se při tanci používaly i některé symboly patrona řemesla. Protože cechy měly přísné "regule" a držely se velmi dlouho ustálených tradic, můžeme z popisů ze 16. a 17. století odvodit i středověkou podobu těchto tanců. Byly to řetězové, řadové nebo kruhové tance s proměnlivými figurami podle přesně stanoveného pořádku, obvykle za doprovodu píště a bubeníka. Figury byly obdobné jako u předhistorických obřadních tanců se zbraněmi. Mečové tance si přivlastnili krom mečířů a nožířů i řezníci a koželuhové, později pak cech šermířský a

kožešnický, samozřejmě ve vlastních variantách. Jejich obdoby si vytvořili bednáři s obručemi, soukeníci s praporem, řezníci s tesáky, kováři s píkami atd. Nikdo krom členů nesměl se tance zúčastnit, ani nosit kroj pro tuto slavnost zvlášť určený. I v rámci křesťanského zvyku - každý cech měl svého patrona, k jehož památce v určitých intervalech slavnost pořádal - měly jednotlivé taneční figury symbolický význam. Po postupném zániku jednotlivých cechů (od 17. století upadaly a v 19. století byly jejich zbytky zakázány) se prvky cechovních tanců uchovávají v lidových zvycích, zejména o masopustě (nejvíce v alpských zemích, ale i u jižních Slovanů, u nás snad v jihočeské kolední obchůzce a v jihomoravských "podšablích").

Morové tance (choreománie) - Už v 11. a 12. století se objevují zmínky o tanečních mániích, taneční posedlosti obyvatel v blízkosti kostela nebo hřbitova. Teologové popisují tance, které lidi provozují tak dlouho, až někteří jedinci upadají do jakési extáze. Tanečníci se pohybují bez určitého rytmu, křečovitě, upadají často v bezvědomí.

Zachoval se popis takové události v Kambrii, kde při zpívaném chorovodu kolem hřbitova se muži a ženy náhle vrhli na zem, chvíli zůstali v klidu, ale pak jako v extázi vyskočili a začali rukama nohama naznačovat pracovní pohyby, které jsou ve svátek zakázány: orání, ševcování, předení, tkaní apod.; teprve přivedení k oltáři se vzpamatovali v údivu, jako by se právě probudili. Pantomimické prvky patrně nebyly vždy součástí těchto psychotických stavů, ale charakteristická posunčina s pěnou u úst byla charakteristická i pro pozdější takové projevy, které byly nazývány tancem sv. Jana, sv. Víta (tancem sv. Víta byla později nazvána nemoc chorea maior s podobnými příznaky.), viz dále.

Můžeme hovořit o tancích psychotických (duševně chorých), neboť u tanečnicků se objevila také pěna u úst, což jsou příznaky epilepsie. Tanec býval nazýván také podle světců tancem sv. Jana a sv. Víta. Proč tato masová hysterie v průběhu středověku narůstá? Motivace byla zřejmě různá. Ve 14. století se dokonce věřilo, že extatický tanec zabrání proniknutí moru do země (Německo, Itálie). Dále obyvatelé byli přesvědčeni, že tanečník v transu je imunní vůči každé chorobě. Např. ve 14. století se v Porýní věřilo, že tančícím se vyhne mor, v Itálii se mělo za to, že prudký tanec léčí následky kousnutí pavouka lycosy tarantuly, a taneční běsnění, které tam zachvacovalo obyvatelstvo, bylo nazváno tarantismem (snad je s tím spojen i vznik tarantelly, skočného tance z okolí města Tarentu). Ovšem to všechno byly jenom pověry, neboť epidemie moru a různé nemoci ve středověku kosily obyvatelstvo bez výběru.

Lidové tance - Lid ve 12.-14. století tančil nadále při rodinných a výročních slavnostech, při církevních svátcích i při korunovacích a vjezdech vladařů. Ze 14. století máme i českou taneční melodii s názvem czaldy-waldy, která se zachovala na přídeštní knihy Tomáše ze Štítného. V západní Evropě se takových památek zachovalo více. Minnesänger Neidhart z Reuenthalu vyčítá sedlákům, že se opovažují napodobovat dvorný tanec (homentanz), ač by se měli držet jen svých obyčejných poskoků (hoppaldei). Je to patrně první doklad o pronikání šlechtického tance mezi tance lidové, se kterým se budeme setkávat i v dalších staletích, stejně jako s přejímáním lidových tanců a jejich kultivováním v dvorském prostředí.

Literatura:

Dějiny hmotné kultury I (1,2) Kol. autorů, SPN, Praha, 1985

Seznam pověr z 8-10. věku, Č. Zíbrt, Praha

Kapitoly z dějin tance, Jana Jebavá, Nakladatelství Univerzity Karlovy Karolinum, Praha 1998

Historický tanec v heslech, H. Tillmanová, <http://tanec.tillwoman.net/>